

twierdzi — w Chinach cesarskich wcześniejsza od historii właściwej. Przedstawia on dzieje historyków w tym kraju i rozwój ich funkcji. Wymienia sześć szkół historycznych w dawnych Chinach, które dzieli na dwie grupy: szkoły oficjalne i pisarzy prywatnych. W trzeciej części prezentuje miejsce historii w bibliografii ogólnej i kończy swoje wywody stwierdzeniem, że w Chinach historia ustroju nie była jedną z gałęzi historii, lecz stanowiła jej główny trzon.

Problemem niewolnictwa w średniowieczu i jego przemianami zajął się belgijski uczony Charles Verlinden.

Wolfgang Wodke z RFN rozpatruje drogę od prawa „niepisanego” do pisanego. Po zbadaniu problemu od strony teoretycznej, zastanawia się nad przyczynami powstania prawa niepisanego i stara się dojść do konkretnych ustaleń czym jest to prawo na przykładzie stosunków panujących w najmniejszej grupie społecznej, jaką jest rodzina, by w końcu odpowiedzieć na pytanie, które z regulacji prawa natury, dotyczące rodziny, weszły w skład późniejszych kodyfikacji prawa.

Druga część omawianego numeru „Recherches” mieści w sobie studia. Najciekawszym wśród nich jest studium rumuńskiego uczonego Barbu B. Berceanu, który zajął się instytucją obywatelstwa państwowego, jego definicją i różnymi jego rodzajami występującymi w ujęciach historycznym i współczesnym, wreszcie kwestią prywatnego czy publicznego charakteru tej instytucji prawnej. Wyniki swoich ustaleń, oprócz relacji słownej, ujął także w postaci dwóch tablic.

Liviu P. Marcu zebrał interesujące nowe dane, dotyczące prawa wołoskiego i statutu prawnego Wołochów z XV i XVI w. na Bałkanach. Oparł się on przy tym nie tylko na źródłach pisanych, lecz wziął do pomocy współczesne ustalenia przeżytków tego prawa, posługując się tzw. metodą „archeologii społecznej” L. Morgana.

Obszerniejsze studium o sukcesji testamentowej na Wołoszczyźnie i w Mołdawii dał Stalian Marinescu. Historię prawa lotniczego opracował Petru Pătrășcanu, zaczynając od projektów tego prawa z lat 1900 i 1910.

Wolfgang Wodke z Marburga zajął się filozoficznym raczej niż prawnym problemem antycznego pojmowania człowieka jako ciała i ducha. Współcześnie pojmowany jest człowiek najczęściej jako organizm cielesny. W starożytności pojmowano go jako całość złożoną z ciała i ducha, przy czym jednak człowiek mógł istnieć jako ciało bez ducha, natomiast duch nie mógł istnieć bez ciała. Dowodów na te swoje twierdzenia szuka autor w dziedzinie słowa.

Jak zwykle, tom zawiera kilka recenzji książek, relację z kongresu Stowarzyszenia Jean Bodin, odbytego w Atenach w roku 1981 oraz wspomnienia pośmiertne Iona Bembea i Petru Ramneantu, pióra Vasile Gionea.

WITOLD MAISEL (Poznań)

Giuliana Foti-Talamanca, *Ricerche sul processo nell'Egitto Greco-Romano*, II. *L'introduzione del giudizio*, 1. (Università di Roma. Pubblicazioni dell'Istituto di Diritto Romano e dei Diritti dell'Oriente Mediterraneo, XLVIII). Milano, Dott. A. Giuffrè Editore, 1979, ss. 337.

Jest to drugi tom pracy poświęcony procesowi w Egipcie grecko-rzymskim. Tom I (Organizacja *conventus* „prefekta Egiptu”) ukazał się w 1974 r. (por. CPH 28, z. 2 (1976), s. 310-311). Opublikowany w 1979 r. tom II (Wszczęcie procesu) stanowi pierwszą część, na którą składają się trzy rozdziały. Rozdział 1 („Wszczęcie procesu w Egipcie Ptolemejskim” — s. 1-23) zawiera takie tematy, jak: hi-

storyczne przesłanki różnych systemów wszczęcia procesu w Egipcie ptolemejskim, prywatne wezwanie przed sądy greckie w Aleksandrii i na terytorium egipskim, wszczęcie procesu przed sędziami urzędnikami (np. strategiem), przed sądem chrematistai, wezwanie pozwanego w procesie zaocznym. W rozdziale 2 Autorka przedstawia formy wezwania pozwanego w *cognitio extra ordinem* poza Egiptem (s. 25 - 64), a więc *evocatio* i *denuntiatio*, ich rodzaje: *evocatio litteris*, *denuntiatio ex auctoritate*, *evocatio edictis* i jej różne postacie. Rozdział 3: („Wezwanie pozwanego przez *conventus*”), jest najobszerniejszy (s. 65 - 319) i stanowi trzon tomu II, części 1. Dysponując nowymi źródłami, a tym samym bogatszym niż jej poprzednicy (Mitteis, Martin, Steinwenter, Boyé) materiałem, G. Foti-Talamanca na podstawie wnikliwej analizy dokumentów dochodzi do wniosku, że w dwóch pierwszych wiekach rzymskiego panowania w Egipcie istnieje ścisły związek między *conventus* — jako organem wymiaru sprawiedliwości (i kontroli administracji) a *paraggelia* — jako formą wezwania pozwanego. W źródłach występują dwie postaci tego wezwania: wezwanie urzędowe dokonane za pośrednictwem hyperetes stratega i wezwanie ustne, prywatne, dokonane przez powoda, który sporządzał z niego prywatnie *testatio*. Na podstawie źródeł nie można stwierdzić, aby forma wezwania pozwanego przed *conventus* była inna (*hypomnemata*) niż *paraggelia*. Z dwóch postaci wezwania przewagę miało wezwanie urzędowe.

Ciekawa praca G. Foti-Talamanca z pewnością zainteresuje tych, którzy zajmują się procesem w starożytności (zwłaszcza w Cesarstwie Rzymskim) — romanistów, historyków prawa.

(W. B.)

Lineamenti di storia del diritto romano. Sotto la direzione di Mario Talamanca. Milano, Dott. A. Giuffrè Editore, 1979, ss. VII+799.

„Zarys historii prawa rzymskiego” podzielony jest na 5 rozdziałów zatytułowanych kolejno: okres królewski (s. 3 - 83), republika (s. 87 - 410), pryncypat (s. 413 - 600), dominat (s. 603 - 712), okres justyniański i bizantyjski (s. 715 - 799).

Jest to praca zbiorowa 11 autorów, których nie tylko nazwiska ale również osoby są dobrze znane także polskim romanistom. Są nimi: M. Amelotti, R. Bonini, M. Brutti, L. Capogrossi, F. Càssola, G. Cervenca, L. Labruna, A. Masi, M. Mazza, B. Santalucia, M. Talamanca.

W tym obszernym podręczniku historii źródeł prawa rzymskiego czytelnik znajdzie nie tylko omówienie źródeł powstania i poznania rzymskiego prawa prywatnego, ale również opracowanie zagadnień ustrojowych, początków represji karnej, prawa karnego, rozwoju procedury karnej i cywilnej, tendencji politycznych, ekspansji państwa rzymskiego, organizacji administracji centralnej w Italii oraz w prowincjach, administracji finansowej itd., itd.

Na szczególną uwagę zasługuje, moim zdaniem, opracowanie prawa karnego i procedury karnej; początków represji karnej w okresie monarchii (s. 41 - 50), prawa karnego w ustawie XII tablic (s. 126 - 134) i *quaestiones perpetuae* (s. 304 - 315) w okresie rzecypospolitej, *lex Iulia* i *ordo iudiciorum publicorum* oraz *cognitio extra ordinem* w sprawach karnych (s. 500 - 520) w okresie pryncypatu, różnych typów kar, poszczególnych przestępstw i procesu karnego (s. 661 - 673) w okresie dominatu, prawa karnego materialnego i procedury karnej (s. 769 - 775) w okresie justyniańskim.

Wywody autorów oparte są na bogatych źródłach powoływanych w tekście.